

hát megkülönböztethető egyéni teljesítményekről, hiszen elsősorban a kollektív jelenlét ereje teszi sodróvá a produkciót. A színészek nemcsak játszóként, hanem zenészként is részt vesznek az előadás megformálásában. A színpad bal oldalán ugyanis változó összetételű akusztikai kórus működik, mintegy zöreibrigádként. Hol a történetben megjelenített események zajait imitálják, hol hangulatteremtő zenei hatásokat keltenek. Egyikük, mint alkalmi kikiáltó, minden jelenet előtt mikrofonba mondja az adott részlet címét. Az elidegenítő effektus tehát úgy működik, hogy a játékra koncentráló, egymást figyelő együttműködés élményét is adja.

Ennek a stilizált színészi játékmódnak a közeget további stilizációs elemek teremtik meg. A bábjáték a gyűrött csomagolópapír matt sárgáját idéző paravánok előtt játszódik. A díszletelemek mozgatása nemcsak a helyszínváltások jelzésére alkalmas, hanem változatosan tagolt teret is teremt. Ebben a variálódó térben - az előadást meghatározó kettőségek újabb szintjeként - valóságos bútorok és kellékek jelennek meg. Az előadás két hangsúlyos pontján megváltozik a bábjáték formája is. Gustchen tóparti öngyilkossági kísérletében kézre húzható bábok szerepelnek a kicsinyített térben. A kimentett lánynak és kétségbeesett apjának kapcsolata színész és bábu viszonyának kettős tükörképében jelenik meg: az őrnagyot játszó színész a lányát jelző bábót tartja a kezében, mellette a bábuhoz hasonló testtartásban látni a Gustchent játszó színésznőt, aki éppúgy fogja, mozgatja az őrnagyot jelképező bábút, ahogy a szerepet alakító színész áll, mozdul. Az a jelenet, amikor a hazatérő Fritz sajátjaként ismeri el Gustchennek a házitánítóól született gyermekét, a betlehemes játék formáját idézi (a megoldás egyszerre ironizálja a tágitja jelképes értelművé a jelenetet). A szereplők körbeállják a miniatűr bútorokkal berendezett, lakásbelsőit idéző dobozt, amelyben az egyes szereplők apró bábu is el vannak helyezve. Ha valamelyikük mozdul, a színészek a dobozkába nyúlva mozgatják figuráikat.

Mindez azt is jelzi, hogy az előadásban rendkívül hatásosan működnek a rendező stilizációs ötletei. Fodor képes arra, hogy megoldásaival egyszerre ironizálja és tegye mélyértelművé a színpadi helyzeteket: distanciát teremtő gesztusai egyúttal hangsúlyokat jelölnek ki, következetesen végigvezetett motívumokat teremtenek. Az egymáson átgörgetett csomagolópapírok egymást keresztformában metsző csikjai jelképezik a jégpályát, ahol Láuffer csapdahelyzete végképp bizonyossá válik - a házitánító a kiskároiban nem talál egyetlen hölgyet se, aki elfogadná érdeklődő közeledését. A stilizált mozgás egy kinagyított pillanatban válik jelképes értelművé: a lányok által magakelletően semmibevert férfi elcsúszik a jégen, s kétségbeeset

ten, megalázottan, összegörnyedve fekszik a csomagolópapíron. A rendező ugyanígy megállított pillanatokkal jelzi előre Láuffer sorsának alakulását. Magyarázás közben egyszer csak mozdulatlaná válik a házitánító uja, előremutat, majd lefelé fordul, s maga a férfi is értetlenül, mint testétől elváló idegen elemet figyeli. Egy későbbi jelenetben hirtelen a kés áll meg Láuffer kezében hasonló tartásban. Ez a mozdulat folytatódik - mintegy a jégpálya földre zuhanását is vissza-idézve - az önkaszcrió stilizált megjelenítésében: az ember anatómiájának háttérben álló demonstrációs ábrájából metszi ki a házitánító a papírvágó késsel a nemi szervet.

A bábjáték - a választott forma jellegénél fogva is - olyan világot idéz, amelyben a személyiség eleve megosztottságában létezik, szinte láthatatlanná enyészik az életét eluraló szerepekben. Láuffernek - aki az egyetlen élő, nem bábuként megjelenő szereplő ebben a játékban - az a feladata, hogy maga is szereppé redukálódjék. Ezt kívánja tőle az a hierarchizált rend, amely emberi teljességében nem hajlandó befogadni őt. Kívülállóból a társadalom részévé válni annyi, mint teljes lét esélyét feladva alászállni a meghasadtásba, a meghasonlottság bábjáték-

kába. Csak kitesztítottként fogadja magába a világ. Ennek a stációt járja a játékban a házitánító.

Láuffer történetének tanulságait nemcsak a kimondott szavakban, a történet szerkezetében, a tanulságot levonó záró songban fogalmazza meg az előadás, hanem a színházi forma alakításában is. Abban, hogy a bábok közötti eleinte fesztelenül viselkedő ember mozgása fokozatosan darabossá válik, majd maga is bábuvá lesz. Ez útjának végállomása, stációjának zárópontja. Magába fogadja végül a rend, mely kivét magából mindent, ami a természet feszélyező jelenlétére, nyugtalanító erejére utal a természetellenes viszonyok, emberidegen követelmények rendszerévé torzult társadalomban.

Bertolt Brecht: A házitánító (szolnoki Szigligeti Színház), Jacob Michael Reinhold Lenz nyomán. *Fordította:* Eörsi István. *Átdolgozta:* Fodor Tamás. *Zene:* Sály László. *Díszlet, jelmez, maszk, báb:* Németh Ilona. *Dramaturg:* Szeredás András. *Rendező asszisztens:* Ungár Júlia. *Rendező:* Fodor Tamás.

Szereplők: Mihályfy Balázs, Váry Károly, Czákler Kálmán, Illés Edit, Mészáros István, Nyakó Júlia, Bíró Krisztina, Eliás Anikó, Tuza Irén, Gazsó György, Varga Kata, Kaszás Mihály, Szöllősi Zoltán, Kákonyi Tibor, Bakos Éva, Gombos Judit.

STUBER ANDREA

KONCERT A GANG ALATT

SPIRÓ GYÖRGY: CSIRKEFEJ

Voltaképp furcsa drámaírói pálya Spiró Györgyé. Hatalmas, széles medrű, bőven áradó történelmi drámafolyamokkal indult az életmű, azután egyre szabályozottabban hömpölygött tovább. A kezdeti művek a Hannibáltól a hosszúra nyúlt *A békecsászárig* - bemutatlanul maradtak, s úgy tetszett, mi-nél pompásabb víziókat vet papírra az író, annál kevesebb az esélye rá, hogy elfogadott színpadi szerzővé váljék. (Ugyanakkor kétségkívül van abban valami meghatóan bájos, sőt romantikus, ha egy elszánt ember négyórás, nyolcvan-kilencven szereplős, sok helyszínű történelmi drámákat ír - az előadhatatlanság biztos tudatában.) „Ha ez színház, akkor istentelen színház” - írta Spiró első dramakötete, *A békecsászár „fülére”*. Majd kiskiváratva előállt az „isten színháza”: Az imposztorral, néhány évvel később meg a Csirkefejjel. A két mű - az előzmények ismeretében - egyenként is revelatív, együttesen

meg éppen teljesen váratlan. Az imposztorcsillagán szellemes történelmi (színház-történelmi) komédia. Maga a tökéletes profizmus, a hibátlan színpadi kommersz. (Imádom.) *A Csirkefej* pedig kökemény és katarikus tragédia a mából. (Bámulom.) Véresen komolyan cáfolja, hogy korunkból kiveszett volna a tragédia mint műfaj. Mindkét darab késznek, jól játszhatóknak és hatásosnak mutatkozott színpadon, s néhány év alatt amolyan modern klasszikussá avasult. S bár *Az imposztor* és a *Csirkefej* is személyre szabottan született - egy-egy konkrét színésznagyságra, Major Tamásra, illetve Gobbi Hildára íródott-, a színházak időről időre megtalálják a maguk Boguslawskiját, illetve Vénasszonyát. Ily módon a *Csirkefej* nem-csak Békéscsabára, Pécsre, Debrecenbe jutott el az 1986-os budapesti ősbemutató óta, hanem bejárta a megboldogult szocialista tábor is, Moszkvától Kolozsváron át az NDK-ig. Szegedre most lett csatlakozása.

Miske László (Apa) és Dégi János (Srác)

Galgóczy Judit rendező a próbaidőszakban nyilatkozott a Stúdió '93-nak. Kissé kényszere-
dett válaszaiból megtudhattuk, hogy szerinte
Spíró műve sem nem realista, sem nem natura-
lista, hanem leginkább lázálom. Ebből a meg-
jegyzésből mindenesetre kiderült - ami az elő-
adásból nem annyira -, hogy a színrevívő mi-
lyennek találja az általa színre vitt művet. A pro-
dukció a rendezésnek csupán halvány jeleit mu-
tatja, ám ezt kéretik egészen halk panasz-
nak tekinteni. A szegedi bemutató ugyanis a szereplők
által markánsan meghatározott és színészi-
rendkívül erős. Márpedig a szereposztás min-
denképpen a rendező érdeme.

Galgóczy Judit és Király Anna f.h. díszlete va-
lóban nem szembe-
tűnően realista, viszont más-
milyen se. Jószerivel egyetlen asszociációt kelt
csupán, azt, hogy nyilván nem került sokba. Ol-
csón kihozható volt némi tyűk-
trechez használt hálóból, néhány ajtó-
ból. Ez utóbbiak sajnos
rendre belengenek, lévén számos ajtócsapko-
dás az előadásban. A színpad közepe felett
rozsdás fémszerkezet függ, funkciója semmi,
hacsak nem a körgangot jelzi. (Szokott lenni
körgang az ilyen bérházakban.) A
legvalóságosabb bútor-darab a színen a poroló,
mely oly ingerlően igazi, hogy a Közeg meg is
lovagolja, megidézvén a saját, gyermekkori
porolóját.

Most kerítenék sort ajelmez-
ekre, ha eszembe
jutnának. De nem bírok emlékezni a ruhákra,
csak az arcokra meg a hangokra. Érzelmi éhe-
zők képe, gesztusai, üvöltései és elhallgatásai
rémlenek fel. Elsőül is Högye Zsuzsanna Vénas-
szonya. Högye úgy nagyszerű, hogy semmi né-
ven nevezhető trükkje nincs. Csak szövegel,
síránkozik, tötyörög, forgolódik, tukmálja magát a
többiekre. Kicsit infantilis, hosszabb távon
rendkívül idegesítő nőszemély. Gobbi Hilda an-
nak idején a Katona József Színházban megfá-
radt, magányos öreget formált meg. Amikor
Törőcsik Mari vette át a szerepet, kiderült, hogy
ez az öreg - asszony, aki fiatalasszony is volt
valaha. Högye Zsuzsanna viszont nem is idős,
de ez csak később szúr szemet. Akkor, amikor
közjegyzőhöz indul. Előbb átöltözik, kicsinosítja
magát, virágos ruhát ölt. Örkény Orbánnéja virul
így ki Giza érkezésétől, mint ahogyan a Vénas-
szony a végrendelet-készítéstől. A helyzet egy-
szerre groteszk és tragikus. Ezen a ponton jö-
vünk rá: nem törvényszerű, hogy ennek a nőnek
itt most befejeződjék az élete. Sok minden tör-
ténhetne még vele, de ha nem halna meg, akkor
se történne már vele semmi. Kínosan méltat-

lan asszonyors, nyomasztóan formátumos
alakítás.

Az előadás másik, vérfagyasztóan hiteles
szerepformálása Miske Lászlóé. Apaként pon-
tos látéletet ad az alkoholos lepusztultságról, a
szellemi leépülésről, az érzelmi sivárságról. Der-
mesztően reális ábrázolat egy olyan emberről,
aki elitta a fél eszét, pedig eredetileg sem
bővelkedett benne. Dobos Ildikó szintén igen jó
ázott verébként az Anya szerepében: bevett
szemű, csurifejű nő lecsúszott harisnyával,
rémisztó el-

tompultsággal. Ugyancsak kitűnő Karczag Fe-
renc Tanárja. Első megjelenésekor váratlanul
lett riasztva: meztláb jön ki az udvarra, köntösét
épp csak összefogva. Kénytelen kint is maradni
kicsit: zavartan várja a helyzet megoldódását.
Úgy áll, mint aki tükön ül. Ezt a feszengő, illeté-
telen és illetlen ottlétet viszi végig Karczag az
alakításán. Ez üt át rajta kifogástalanul felöltözve
is. A sirámduók másik rendszeres résztvevőjét, a
Nőt Fekete Gizi játssza. Az ő
természetességé-
ben vannak itt-ott
fennakadások. (Nem véletlenül)

Högye Zsuzsanna (Vénasszony) és Fekete Gizi (Nő) (Szoboszlay Gábor felvételei)

említettem duót. A *Csirkefej* szövege roppant prózai - mondhatni, egyenesen drasztikus -, de nemcsak némi szemérmes líraiságot rejt magában, hanem sajátos zeneiséggel is bír, ahogyan a szereplők olykor kettősökké szerveződnek, s hol szólóáriákat, hol duetteket adnak elő az életükről.)

A Vénasszony mellett a másik kulcsfigura a Srác. Alighanem a darab legnehezebb szerepe. Megformálójának kifejezőképtelenül kell kifejeznie a kifejezőképtelenséget. (Ha van megoldhatatlan paradoxona a műnek, akkor ez az.) Spiró e figurát elsősorban a nyelvezetével jellemzi, ez a nyelv viszont szinte már nincs is. Dégi János azonban sikeresen birkózik meg a majdnem lehetetlen feladattal. A fiatal színész - aki a főiskolán kissé szürkének látszott - szerepről szerepre színesedik. Meglepően könnyed a feszes-görcsös fiú szerepében. Laza, erőszakos, esendő, agresszív, ráadásnak az a sötét vonz-

erő is megvan benne, ami miatt a tinilányoknak - a Tanár karakteresen jellemzett növendékein ek - ő tetszik meg, nem a Haver. Aki pedig, Radó Péter alakításában szintén jól eltalált figura: nyerítő, körömrágós, kültelki punk.

A szegediek előadása egyébként nagyon hosszú és fárasztó. De ebben semmi kivétlivaló nincs. Érthető és értékelhető rendezői fogás; nemcsak lelki terhelésnek vagyunk kitéve, hanem fizikainak is. Egyszerűen muszáj eljárnunk addig a pillanatig, amikor már mi magunk is szívesen agyoncsapnánk azt a szerencsétlen, le-rázhatatlan vénasszonyt. Horribile dictu.

Spiró György: Csirkefej (Szegedi Nemzeti Színház) Díszlet: Galgóczy Judit, Király Anna t.h. Jelmez: Király Anna t. h. Rendezőasszisztens: Toronykőy Attila. Rendező: Galgóczy Judit.

Szereplők: Hógye Zsuzsanna, Karczag Ferenc, Fekete Gizi, Miske László m.v., Dobos Ildikó, Dégi János, Radó Péter, m.v., Bobor György, Szemán Béla, Markovits Bori, Szanka Dóra m.v., Czizmadia Éva m.v.

szorgalmasan illusztrálnak mindent, ami elhangzik. Minden mondatot, minden szót alaposan kidolgozott gesztikulálás kíséri. A Lennie-t alakító Bocsárszky Attila valóságos elmekörtani tanulmányt visz a színpadra. Darabos mozgása, együgyű mosolya, gyermektegy siránkozása orvosi alighanem kifogástalan. Hatalmas darab öntudatlan ártatlanság. Barátja, George okos aktivitását Dudás Péter színészi túlbuzgalommal érzékelteti, különösen az előadás elején. Kissé túltevékenykedi a figurát. Az ifjú Curly izgékony-ságát Fabó Tibor ugyancsak sok szapora gesztussal ábrázolja. Várady Béla az öreg Candy csendessé kopott fájdalmait, vágyódásait bensőségesen fogalmazza meg, Slimet, a derék és józan eszű kocsi Pólos Árpád némi méltósággal is felruhazza. Igazi tekintélyes gazda Lengyel Ferenc az idősebb Curly szerepében. Illés Oszkár, Kassai Csongor és Érsek György is becsülettel hozza szerepét. A dráma kulcsfiguráját, az egyetlen nőt, aki miatt természetesen tragédiává fajulnak a férfiak között lappangó ellentétek, aki felszínre hozza e kemény, munkás élet értelmetlenségét, céltalanságát, akinek Lennie-éinél nem sokkal érettebb vágyai provokálják ki a gyilkosságot, Bartollás Katalin a kissé konvencionális professzionalizmust mutató társulatban meglepő amatőrséggel játssza. És nemigen illik a realiztikus produkcióhoz a Gyarmathy Ágnes díszletében folyvást színre lépő, különféle praktikus funkciókat is betöltő zsákalmaz, amelynek jelképes értelme különben is igen átlátszó. Ugyancsak kevéssé illúziót keltőek a kellékek, az egér és a kiskutya feltűnően elnagyolt utánzata, holott ezek érzékletessége is fontos része lehetne az előadás realizmusának.

Veszprémben, ahol most mutatták be a darabot, másféle színjátszásra törekszenek. Kevesebb a gesztus, a mozgás, megpróbálnak mélyebben, inkább a lélekbeli játszani, s a belülről ábrázolt szituációkból kirobbantani a nagy pillanatokat, a heves összecsapásokat. Elsajátított jelrendszer helyett valami mást működtetni. Ez sokkal nehezebb. Ugyanis a színészből csak az jöhet ki, ami benne van. Amit átélt, amit megtapasztalt, amit tud, érez a világról. Mozdulatokat, hanglejtéseket be lehet gyakorolni. Világképet, világrészlelést nem lehet egyetlen szerephez igazítani. Így eshet meg, hogy Holl István rendezésében inkább az előadás külsőségei működnek jól a Latinovits Játékszínpadon. Horgas Péter szellemesen lapozható díszlete például valóságos élmény, amikor pillanatok alatt átrendezik a színpadot. Más kérdés, hogy a helyszíneket csak jelzi, anélkül, hogy e jelzésszerűség valamilyen átvitt, elvontabb tartalomra utalna. Igazi öreg kutya szerepel viszont itt, és valóságos tűz füstje fojtogat, s a kiskutya meg a döglött egér is roppant valószerűnek tetszik. Sőt a néger külseje is elfogadható.

ZAPPE LÁSZLÓ

MIÉRT NEM KEZELIK LENNIE-T?

STEINBECK: EGEREK ÉS EMBEREK

Hálás darab. Van benne érzelm, van benne dráma. Halálig menő konfliktus. És vannak benne határozott, éles vonásokkal megrajzoltjellemelek. De főképp feszes, izgalmas cselekmény, amely precízen halad az egyetlen lehetséges kifejtet felé. Steinbeck és a regényét színpadra alkalmazó George Kaufman a hübrisz, a drámai vétség, a többiekől való különbözés igen egyszerű esetét választotta. A hős elmebeteg. Személyiségének fejlődése visszamaradt, így más normák szerint él, mint a többiek. Történetesen a puha szőrös lényekhez vonzódik, s közben nem tud különbséget tenni olyan alapvető dolgok között, mint élet és halál. Vonzódása nem szeretet e szó nehezebb, társadalmibb, emberibb értelmében.

Másfelől azonban éppen ez a pszichopatológiai körleírás alkalmas arra, hogy jelképes tartalmakat szívjon magába; képes archaikus érzelmeket, ősi erkölcsi normákat felidézni, elhíttetni, hogy Lennie betegsége valamilyen bensősége-sebb, eredendően emberibb érzésvilágot képvisel, mint a többiek racionálisabb, alkalmazkodóbb, durvább lény. Lennie mindent elpusztít, amihez vonzódik, a többi kemény fizikai munkát végző férfiban viszont legfeljebb az ilyen vonzódások vágya él. Az igazi elementáris érzelmekig

már nemigen jutnak el azok, akiket a modern társadalom kizsigerel, lelkiileg kiszikkaszt.

Van azután az *Egerek és emberekben* a pszichológián és az egyetemes emberit idéző tragédián túl még szociális tartalom is. A végsőig individualizálódott társadalom, az egyéni létharc-hoz szabott morál bírálata. Hősei már-már egy kis kommuna, egy kis szocialisztikus közösség ábrándjaik jutnak, amibe még a néger is hajlandók lennének bevenni, amikor Lennie tragikus tette megsemmisíti minden reményüket.

Hálás a darab, mert mindezt hatásosan előadni nem túlságosan nehéz. Túllépni rajta, igazi tartalommal megtölteni azonban szinte lehetetlen. A kassai Thália Színház néhány évvel ezelőtti, 1990-es kísérlete, amelyet nemrég Egerben láthattunk, a bemutatóhoz képest több ponton is megújult szereposztással, egyfajta tradicionális realizmust próbál megvalósítani. Nagy lét-számú társulatnak is becsületére válna, ahogyan a figurák illenek a szerepekhez. Akiről a darabban azt mondják, hogy magas, nagydarab, jól megtermett, az valóban az, s akit apró termetű-ként emlegetnek, az tényleg kicsi, az öreg pedig öreg. Egyedül a néger nem látszik valódinak. Hasonlóan van ez az érzelmekkel, a gondolatokkal is. Dezsényi Péter rendezésében a színészek